

آیین جام: آخرین کتابی که در این بخش معرفی می‌شود، آیین جام با عنوان ضمنی: شرح مشکلات دیوان حافظ نوشته دکتر سیدعباس زریاب خویی، است. خویی در آیین جام پس از مقدمه‌ای نسبتاً مفصل به شرح مختصر و مفید ۱۱۲ دشواری معنایی و لغوی شعر حافظ می‌پردازد و زوایای تاریکی از دیوان حافظ را برای مخاطبان روشن می‌سازد و از این رو آیین جام کتاب بسیار خواندنی است و در ۴۱۴ صفحه توسط انتشارات علمی منتشر شده است. يك کتاب دیگر نیز با عنوان ضمنی شرح دشواری‌های ابیات حافظ وجود دارد و آن هم کتاب حافظ جاوید مرحوم هاشم جاوید است. جاوید نیز به شرح ۱۲۱ دشواری شعر حافظ می‌پردازد، ولی متأسفانه سال‌هاست که این کتاب در بازار کتاب موجود نیست.

در آخر شایسته است به دو کتاب مهم و تازه در حوزه حافظ‌شناسی که در نمایشگاه امسال به بازار نشر آمد اشاره‌ای کنیم، تازه‌ترین اثر دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی در رابطه با شعر حافظ است. این کیمیای هستی که پیش از این عنوان یکی از کتاب‌های کم حجم دکتر شفیعی درباره شعر حافظ بود، امسال عنوان کتاب سه جلدی و ۱۴۰۰ صفحه‌ای وی است که به آخرین نظرات و درس‌گفتارهای این استاد بزرگ ادبیات درباره شعر و اندیشه شعر حافظ اختصاص دارد. کتاب دیگر دانشنامه حافظ و حافظ‌پژوهی است که به اهتمام بهاء‌الدین خرمشاهی گردآوری و به قلم پژوهشگران مختلف نگاشته شده است و پس از سال‌ها در چهار جلد در دسترس مخاطبان قرار دارد.

پانوشته‌ها:

- ۱- اشاره به بیت معروف حافظ: «عشقت رسد به فریاد، ار خود به سان حافظ / قرآن ز بر بخوانی با چارده روایت»
- ۲- «صبح خیزی و سلامت‌طلبی چون حافظ / هرچه کردم همه از دولت قرآن کردم»
- ۳- «غزل گفتی و در سفتی بیا و خوش بخوان حافظ / که بر نظم تو افشاند فلک عقد ثریا را»

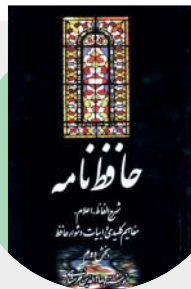

کلیات دیوان حافظ در مقایسه با دیگر دوآوین شعر فارسی از حجم کمی برخوردار است، گویا حافظ در طول عمر علاوه بر سرایش شعرهای تازه، شعرهای گذشته خود را به صورت مداوم ویرایش و اصلاح می‌کرده است

تصحیح انجوی شیرازی: سیدابوالقاسم انجوی شیرازی، ادیب معاصر و یکی از مهم‌ترین پژوهشگران فرهنگ عامیانه یا فولکلور سال ۱۳۴۵ برای اولین بار به انتشار تصحیحی از دیوان حافظ مبادرت کرد و در سال‌های بعد با برگزاری جلسات هم‌اندیشی با دوستان پژوهشگر خود - که به اصحاب سه‌شنبه معروف شدند - به ویرایش و تکمیل تصحیح خود پرداخت. آخرین ویرایش این دیوان که دربردارنده ۵۱۰ غزل است سال ۱۳۸۳ سال‌ها پس از فوت انجوی شیرازی به همت مهدی پرهام - از اصحاب سه‌شنبه - منتشر شد. برتری این تصحیح علاوه بر پانوشته‌های مهم و کاربردی‌ای که دارد نوع نگاه مرحوم انجوی شیرازی است. انجوی که همشهری حافظ به شمار می‌رود قصد داشت با به‌کارگیری دانش و به همین خاطر است که در بین تصحیح‌هایی که در این یادداشت معرفی می‌شود تصحیح انجوی ذوقی‌ترین تصحیح به‌شمار می‌رود و می‌تواند بسیار راهگشا باشد.

شعر حافظ از سویی به سبب هنرنمایی‌ها و نکته‌سنجی‌های ظریفانه‌ای که خواجه شیراز در سرایش شعر داشته است و از دیگر سو، به سبب غنای منظومه فکری وی، یکی از پیچیده‌ترین و رمزآلودترین شعرهای شاعران فارسی زبان است. درست است که شعر او از دیرباز مورد توجه عامه مردم بوده و هرکس از هرطبقه و هرکشوری به فراخور حال خود با شعرش انس و الفت گرفته است، ولی نباید فراموش کنیم ظرافت‌های ادبی و مفاهیم عمیق تعبیه شده در شعر او را هرکس با هر سطح دانشی دریافت نمی‌کند. به عبارتی، عامه شعر حافظ را می‌خوانند و خواص شعر او را می‌فهمند. حال سوال پیش می‌آید که چطور می‌شود مخاطب جدی شعر حافظ بود و تنها مواجهه ما با شعر او تفال زدن بر دیوان او نباشد؟ برای رسیدن به این هدف علاوه بر انس بیش از پیش با دیوان حافظ و دیگر بزرگان هم‌دوره او خصوصاً دیوان سعدی، کمک گرفتن از تفسیرها و شرح‌هایی که بر غزلیات او نوشته شده، بسیار راه‌گشاست. به جرات می‌توان گفت در مورد شعر هیچ شاعر فارسی‌زبانی به اندازه شعر حافظ پژوهش، تفسیر، نقد و شرح صورت نگرفته است و به دلیل خصلت آینه‌گی شعر حافظ افراد مختلفی از طبقه‌های مختلف و با سلاقی گوناگون به تفسیر شعر او مبادرت کرده‌اند؛ به عنوان مثال علامه طباطبایی شعر حافظ را تماماً با دیدی فلسفی عرفانی بررسی می‌کند و از سویی دیگر احمد شاملو او را تنها يك منتقد اجتماعی می‌داند. ما در ادامه تنها به معرفی سه کتاب که بیش از پیش به فهم ما از شعر حافظ در حوزه صورت و معنا کمک می‌کند بسنده می‌کنیم.

حافظ‌نامه: بهاء‌الدین خرمشاهی - ادیب، حافظ‌پژوه و قرآن‌پژوه پراوازه - یکی از مهم‌ترین و پرکارترین حافظ‌پژوهان معاصر است که از ایشان تالیفات بسیار زیادی در مورد شعر حافظ منتشر شده است و در این بین می‌توان به حافظ‌نامه، ذهن و زبان حافظ (مجموعه مقالات) و دانشنامه حافظ و حافظ‌پژوهی اشاره کرد. به اعتقاد بسیاری از کارشناسان و ادب‌دوستان حافظ‌نامه نه تنها مهم‌ترین اثر خرمشاهی در این زمینه بلکه یکی از مهم‌ترین و کاربردی‌ترین شروح شعر حافظ است. خرمشاهی در این اثر با مبنا قرار دادن ۲۵۰ غزل از تصحیح غنی - قزوینی دیوان حافظ به شرح مشکلات و پیچیدگی‌ها، تفسیر نمادها و در کل ترسیم بوطیقای شعر حافظ پرداخته است. یکی از بهترین قسمت‌های کتاب مقدمه مفصل و در عین حال خواندنی کتاب است که بیشتر به تأثیرپذیری حافظ از گذشتگان می‌پردازد و خرمشاهی برای هر کدام مصداق و نمونه آورده است. به همین سبب است که اگر کسی شعر حافظ را خوب بفهمد شعر يك دوره ادبی (سبك عراقی) را بهتر متوجه می‌شود و با ظرایف آن آشنا می‌گردد که این امر با خواندن کتاب حافظ‌نامه تا حدود بسیار خوبی حاصل می‌شود. حافظ‌نامه هم‌اکنون توسط انتشارات علمی فرهنگی چاپ و عرضه می‌گردد. در سال‌های اخیر شرح مهم دیگری بر شعرهای حافظ نوشته شده است که اشاره به آن خالی از لطف نیست. دکتر سعید حمیدیان در شرح شوق به شرح تمام غزلیات حافظ مبادرت ورزیده‌اند که البته حجم بالای آن (۴۴۰ صفحه در پنج جلد) چندان مورد کاربرد مخاطب عادی شعر حافظ نیست.

مکتب حافظ: استاد خرمشاهی در تقدیم‌نامه‌ی کتاب مهم ذهن و زبان حافظ چنین می‌نویسد: «اهدا به پیشگاه بزرگ‌مرد عرصه فرهنگ، استاد دکتر منوچهر مرتضوی، بنیانگذار شیوه حافظ‌شناسی نوین و راستین» و به راستی که این سخن تنها در مورد دکتر مرتضوی مصداق دارد. دکتر منوچهر مرتضوی از شاگردان بدیع‌الزمان فروزانفر از نسل دوم استادان زبان و ادبیات فارسی بود که بیشتر همت خود را بر پژوهش در رابطه با شعر حافظ و اوضاع و احوال زمانه او صرف کرد که حاصل آن دو کتاب بسیار مهم مکتب حافظ (مقدمه بر حافظ‌شناسی) و مسائل عصر ایلخانان است. کتاب مکتب حافظ که یکی از اولین کتاب‌های جدی در زمینه حافظ‌شناسی است، اول بار سال ۱۳۴۴ منتشر شد و پس از ویرایش و افزوده‌های بسیار نسخه نهایی آن سال ۱۳۸۸ (يك سال پیش از فوت استاد) در دو مجلد و در ۹۰۰ صفحه توسط انتشارات توس منتشر شد. مکتب حافظ برخلاف بیشتر کتاب‌هایی که در مورد حافظ نوشته شده است، به جای شرح و تفسیر بیت به بیت اشعار به ترسیم فضای زمانه حافظ از نظر سیاسی اجتماعی و مشرب‌های فکری رایج می‌پردازد و همین امر سبب شده است مکتب حافظ در میان کتاب‌های حوزه حافظ‌شناسی کتاب متمایز و حائز اهمیتی باشد. خواندن این کتاب پس از خواندن کتاب حافظ‌نامه توصیه می‌شود و خواندن آن پیش از حافظ‌نامه نه تنها به فهم شعر حافظ کمک نمی‌کند، بلکه باعث سرخوردگی مخاطب ناآشنا با مباحث می‌شود.

